

دانشگاه فرهنگیان
فصلنامه علمی تخصصی
پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی
دوره سوم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۰

تحلیل محتوای مطالعات اجتماعی پایه چهارم به روش ویلیام رومی

معصومه رضایی^۱

ارسال: ۱۳۹۹/۱۲/۱۰

پذیرش: ۱۴۰۰/۳/۲۳

چکیده

با توجه به ضرورت و گسترش منابع درسی، تکنیک‌های آموزشی در جوامع نیازمند تغییرات می‌باشد. مدیران و مربیان نقش بسزایی در این تغییرات ایفا می‌کنند. پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی بر اساس تکنیک ویلیام رومی^۲ انجام شده است. تحقیق، از نوع تحلیلی بوده و برای بررسی داده‌ها و اطلاعات از ارزش‌های مناسب آمار توصیفی مانند: فراوانی، ضریب، رسم نمودار، محاسبه یادگیری دانش‌آموزان با کل متن، تصاویر و فعالیت‌ها استفاده شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد ضریب یادگیری متن ۰/۱۷، که متن به صورت غیرفعال است و ارزش پژوهشی و تفکر کمتری دارد. ضریب یادگیری تصاویر ۰/۲۰ است و بیانگر این است که تصاویر این کتاب رویکردی غیرفعال دارد و دانش‌آموزان را به فعالیت و پژوهش وادار نمی‌کند و ضریب یادگیری سؤالات ۰/۴۷ می‌باشد و این بیانگر این است که سؤالات آخر متن کتاب مطالعات اجتماعی چهارم دبستان رویکردی فعال دارد یا به عبارت دیگر کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان فعالیت محور می‌باشد.

واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، تکنیک ویلیام رومی، مطالعات اجتماعی پایه چهارم

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد علوم تربیتی دانشگاه زینب کبری بروجرد

Masoumehrezaee78@gmail.com

مقدمه

آموزش و پرورش یک جامعه در دوره آموزش عمومی باید افراد را به سمت کسب مهارت‌های کلامی، جسمی، علمی و مهارت‌های اجتماعی هدایت کند و شخص را آماده ورود به اجتماع نماید. اجتماعی شدن جریانی است که در آن مهارت‌ها، انگیزه‌ها، ارزش‌ها و هنجارها و رفتارهای فرد شکل می‌گیرد تا فرد در جامعه فعلی یا آتی نقش مناسب و کارآمد داشته باشد. این اجتماعی شدن از لحظه‌ی بدو تولد یک کودک شروع می‌شود و ارتباط دوجانبه میان فرد و اطرافیان تا پایان حیاط فرد ادامه دارد (ناصری، ۱۳۹۰).

نهاد آموزش و پرورش به‌عنوان مؤثرترین نهاد در اجتماعی کردن افراد جامعه نقش مهمی را ایفا می‌کند؛ که عملکرد اشتباه این نهاد تأثیر مستقیم بر روی سایر نهادهای جامعه خواهد داشت. اگر مدارس کارکرد اجتماعی کردن افراد را به درستی انجام ندهند، افرادی به جامعه تحویل می‌دهند که نه تنها یک شهروند وظیفه‌شناس برای جامعه نخواهد بود بلکه به وظائف خود در آینده به عنوان پدر و مادر آگاه نیست و موجبات نابسامانی اجتماعی را فراهم می‌سازد. نکته قابل توجه این است که به این نیاز مهم و ضروری اجتماعی شدن اهمیت خاص داده شود و برای آن اقدامات ویژه‌ای صورت گیرد (حسن مرادی، ۱۳۹۶).

به عقیده ویلیام رومی یکی از صاحب‌نظران تعلیم و تربیت که کتاب خود را به نام "تکنیک‌های پژوهشی در آموزش علوم" در سال ۱۹۸۶ ارائه کرد، تکنیک خود را یک روش تحلیل کمی بیان کرده است که به توصیف عینی و منظم محتوای آشکار مطالب درسی و آزمایشگاهی می‌پردازد. پژوهش حاضر تحت عنوان "تحلیل محتوا مطالعات اجتماعی پایه چهارم بر اساس تکنیک ویلیام رومی" به تفکیک مقوله‌های فعال و غیرفعال در سه بخش متن، پرسش‌ها و اشکال پرداخته شده است تا از این طریق بتواند با تجزیه و تحلیل نتایج حاصل شاخص ضریب یادگیری دانش‌آموزان را در سه بخش مذکور تعیین کند. اهمیت این دیدگاه باعث می‌شود که مربیان و مسئولان با در نظر گرفتن مقوله‌های فعال و غیرفعال در سه بخش، نقاط قوت و ضعف کتاب را بیان کنند و

جهت ایجاد کتاب‌هایی با تولید محتوای بهتر به پرورش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان بپردازند.

در کتاب مطالعات اجتماعی، این‌که افراد با محیط‌های گوناگون در زمان‌های گوناگون با جنبه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و... آگاه می‌شوند، پرورش مهارت‌ها و نگرش‌ها و تفاوت‌های فردی مورد توجه قرار گرفته شده است. برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی سعی می‌کند زمینه‌های تربیت فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان را فراهم آورد. آموزش و پرورش نیز وظیفه دارد تا نسل جدید را برای جامعه امروز آماده کند. در درس مطالعات اجتماعی، ایجاد رشد اجتماعی و آماده کردن فرد برای زندگی اجتماعی هدف اساسی است (شعبانی به نقل از دال خال و همکاران، ۱۳۹۷).

کتاب‌های درسی، یکی از مهم‌ترین منابع یادگیری در نظام‌های آموزشی هستند و مواد اصلی برنامه درسی مدارس را تشکیل می‌دهند. پژوهش پیرامون تحلیل کتاب‌های درسی نیز تلاش ارزنده‌ای است؛ زیرا معلمان و دانش‌آموزان زیادی از آن بهره می‌برند و این مطالعات در طراحی فرصت‌های مناسب برای یادگیری دانش‌آموزان تأثیرگذار است، همچنین مطالعه و بررسی کتاب‌های درسی می‌تواند ارتباط بین برخی از مشکلات یادگیری دانش‌آموزان با برنامه درسی را آشکار نماید و کمک کند که مفاهیم برنامه درسی به شکل مناسبی در کتاب‌های درسی گنجانده شود (داگی به نقل از دال خال و همکاران، ۱۳۹۷).

از آنجاکه دانش به سرعت رو به افزایش است، موضوع درسی مورد استفاده در مدرسه به تندی می‌تواند متروک شود، بنابراین باید در انتخاب محتوا دقت شود و لازم است محتوا متناسب با تغییرات علم، تغییر کند. همچنین محتواهای مهم و بااهمیت در کتاب‌های درسی لحاظ شوند (نیکلس، ترجمه‌ی دهقان به نقل از دال خال و همکاران، ۱۳۹۷).

در اهمیت این تحقیق بیان می‌شود که این دیدگاه باعث می‌شود که مربیان و مسئولان با در نظر گرفتن مقوله‌های فعال و غیرفعال در سه بخش متن، اشکال و پرسش‌ها کتاب را مورد بررسی قرار دهند تا بر این اساس نقاط قوت و ضعف کتاب را بیان کنند و جهت ایجاد کتاب‌هایی با تولید محتوا بهتر به پرورش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان

بپردازند. در بین کتاب‌های دوره ابتدایی بیشترین توجه به تحلیل محتوا به کتاب‌های علوم تجربی، ریاضی و کار و فناوری شده است. به همین دلیل بر آن شدیم تا با استفاده از این تکنیک ویلیام رومی به تحلیل کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم بپردازیم.

بیان مسئله

مطالعات اجتماعی یک حوزه مهم یادگیری است که از انسان و تعامل او با محیط‌های گوناگون در زمان‌های مختلف (گذشته، حال و آینده) و جنبه‌های گوناگون این تعامل (سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، محیطی و غیره) بحث می‌کند (فلاحیان، ۱۳۹۱). هدف اصلی آموزش تعلیمات اجتماعی در دوره ابتدایی این است که دانش‌آموزان توانایی لازم برای انجام دادن وظایف در مقابل خانواده، دوستان و همسایگان به دست آورند و به آموزگاران و اولیای مدرسه احترام بگذارند، بتوانند به مقررات مدرسه پایبند باشند، با رعایت قوانین و مقررات به نیازهای روزمره پاسخ دهند، به پرورش مهارت‌های اجتماعی توجه بیشتری داشته باشند و علاقه به سرزمین و محیط زندگی در آن‌ها افزایش یابد (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۸۳).

بنابراین با توجه به اینکه کتاب درسی یکی از مهم‌ترین مراجع و منابع یادگیری دانش‌آموزان در هر نظام آموزشی است و در ایران نیز یکی از مهم‌ترین نقش‌ها را در برنامه درسی ایفا می‌نماید به عبارت دیگر در ایران بیشتر فعالیت‌های آموزشی در چارچوب کتاب درسی صورت می‌گیرد و بیشترین فعالیت‌ها و تجربه‌های آموزشی دانش‌آموزان و معلم حول محور آن سازمان‌دهی می‌شود. این واقعیت باعث شده است که صاحب‌نظران و پژوهشگران، بررسی محتوای آموزشی دوره‌های تحصیلی را با توجه به نیازهای فراگیران موردبررسی و تحلیل قرار دهند. این پژوهش در نظر دارد به بررسی و تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان (متن، فعالیت‌ها و تصاویر) از منظر فعال و غیرفعال بودن کتاب فوق و نیز میزان یادگیری دانش‌آموزان را بررسی کند، بدین منظور که آیا محتوا به صورت پویا و فعال ارائه شده است یا به صورت منفعلانه؟

پیشینه‌ی تحقیق

پژوهش‌های زیادی در ارتباط با تحلیل محتوای کتاب مطالعات چهارم با روش ویلیام رومی انجام شده است که چند نمونه از این پژوهش‌ها را بررسی کردیم:

افتخاری (۱۳۹۴)، در پژوهشی تحت عنوان "تحلیل و ارزشیابی محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی"، باهدف بررسی میزان فعال و غیرفعال بودن محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان، به این نتایج دست یافت که ضریب درگیری با متن کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی ۰/۱۲ ضریب درگیری با تصاویر ۰/۳۳ و ضریب درگیری با پرسش‌ها ۲/۳۳ است. ویلیام رومی ضریب درگیری بین ۰/۴ تا ۱/۵ را مطلوب می‌داند؛ بنابراین، نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که متن‌ها و تصاویر و پرسش‌های کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی، هر سه غیرفعال می‌باشند. در متن کتاب چیزی که از دانش‌آموز خواسته شده باشد که نتایج را که خود او به دست آورد بیان نشده است و همچنین موردی که از دانش‌آموز خواسته باشد تا آزمایشی را انجام دهد و نتایج حاصل از آن را تحلیل نمایند و یا اینکه مسائل عنوان شده را حل کند در متن کتاب مطالعات اجتماعی ذکر نشده است. تعداد بیشتری از جملات متعلق به مقوله a بود که مربوط به بیان حقیقت و بیان ساده مفروضات و یا مشاهداتی است که به‌وسیله فرد دیگری غیر از دانش‌آموز انجام پذیرفته می‌باشد؛ بنابراین تعداد مواردی که خود دانش‌آموز باید فعال باشد کم است و بیشتر کتاب، حقایقی یا مفاهیمی را بیان کرده که نیازی به فکر کردن دانش‌آموز ندارد به همین دلیل متن کتاب مطالعات غیرفعال بوده که باید در آن تجدیدنظر شود تا فعالیت دانش‌آموز بیشتر شود. بیشتر تصاویر کتاب در مقوله a قرار گرفت که از آن فقط برای تشریح موضوع خاصی استفاده شده است و تصاویری که از دانش‌آموز بخواهد تا با استفاده از موضوعات داده‌شده فعالیت یا آزمایشی را انجام دهد و خود دانش‌آموز فعالیتی داشته باشد بسیار کم است. در نتیجه تصاویر کتاب هم غیرفعال هستند که باید در آن تجدیدنظری شود. در مورد پرسش‌های کتاب مطالعات اجتماعی هم باید گفت که بیشتر پرسش‌ها مربوط به سؤالاتی است که برای پاسخ آن به دانش‌آموز باید از آموخته‌های خود در درس جدید برای نتیجه‌گیری در مورد مسائل جدید استفاده کند که دانش‌آموز فعال است. همچنین سؤالی که جواب آن را مستقیم در کتاب به توان یافت و سؤالی که

جواب آن مربوط به نقل تعاریف باشد و یا این که از دانش آموز خواسته شده باشد مسئله به خصوصی را حل نمایند بسیار کم است. بنابراین ضریب درگیری پرسش های کتاب از ۱/۵ بیشتر است که غیرفعال تلقی می شود. با توجه به نتایج این تحقیق، لازم است برنامه ریزان و مؤلفان کتاب های مطالعات اجتماعی مقطع ابتدایی درمان، تصاویر و پرسش های این کتاب تجدیدنظر کنند و از مقوله های فعال استفاده نمایند. هر متن، پرسش و تصویر در کتاب اجتماعی باید ذهن دانش آموز را به فعالیت و جستجو وادارد تا مفاهیم و آموزه های اجتماعی برای آن ها قابل درک شود.

افضلی (۱۳۹۷)، در پژوهشی تحت عنوان "تحلیل محتوا متن کتاب مطالعات اجتماعی چهارم دبستان با روش ویلیام رومی" با هدف تحلیل محتوای متن کتاب مطالعات اجتماعی چهارم دبستان، به این نتایج دست یافت که محتوای کتاب مطالعات اجتماعی سال چهارم دبستان (چاپ ۱۳۹۳) با تأکید بر رویکرد تقویت مهارت های اجتماعی بر اساس تکنیک ویلیام رومی مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج این پژوهش نشان داد که: با استفاده از آزمون ضریب همبستگی پیرسون پایایی تکنیک موردسنجش قرار گرفته که رقم ۰/۸۵ به دست آمد. بنابراین بر اساس تکنیک ویلیام رومی متون نوشتاری کتاب مطالعات اجتماعی سال چهارم دبستان موجب تقویت مهارت های اجتماعی در دانش آموزان می شود. چراکه ویلیام رومی ضریب درگیری حاصله مابین ۰/۴ الی ۱/۵ را مشخصه کتاب هایی می داند که محتوا را به شیوه فعال ارائه کرده اند و کتاب هایی را که ضریب درگیری یادگیرنده با آن ها پایین تر یا بالاتر از آن باشد جزء کتاب های ضعیف به شمار می آورد.

دال خال و محدث (۱۳۹۷)، در پژوهشی تحت عنوان "تحلیل محتوا کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی (۱۳۹۴) بر اساس تکنیک ویلیام رومی" با هدف تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی، به این نتایج دست یافت که متن کتاب به صورت غیرفعال می باشد. کتابی که به صورت غیرفعال باشد دانش آموز مستقیماً مشغول فعالیت های زودی چنین کتابی در زمره کتاب های پژوهشی به حساب می آید که در آن دانش آموز هیچ گونه نقش فعالی را در امر یادگیری به عهده ندارد.

به عقیده ویلیام کتایی فعال است که حداقل ۳۰ درصد و حداکثر ۷۰ درصد ضریب مطالعات و موضوعات علمی را ارائه دهد. در غیر این صورت محتوای کتاب غیرفعال است.

در تحلیل تصاویر نتیجه‌ای که حاصل شد، تصاویر کتاب را در زمره فعال قرار داد. به عقیده ویلیام هرچه ضریب یادگیری به $\frac{1}{5}$ نزدیک‌تر باشد میزان یادگیری دانش‌آموز با تصاویر زیاد و تصاویر کتاب موردنظر فعال است. ولی کم بودن تصاویر از نظر تجزیه و تحلیل در امر یادگیری، زمینه اکتشاف و پژوهش و عمل فعال دانش‌آموزان را فراهم نمی‌سازد.

در زمینه سؤالات، ضریب یادگیری غیرفعال در سطح بالایی قرار دارد. بیشتر سؤالات و فعالیت‌ها در کتاب دانش‌آموز را وادار می‌کند که از آموخته‌های خود برای نتیجه‌گیری در مورد مسائل جدید استفاده کند. قسمت b که مربوط به سؤالات نقل تعاریف است در این کتاب بسیار کم است. این قسمت مربوط به مقوله غیرفعال است، بنابراین دانش‌آموز فقط منتظر آموزگار می‌باشد که قسمت تعاریف را به او نشان دهد تا آن‌ها را علامت زده و حفظ نماید. ولی اگر در قسمت سؤالات آورده شود خود دانش‌آموز به دنبال آن می‌رود. وقتی شناخت یا یادگیری از طریق طرح مسئله صورت گیرد فرد در تشخیص مسئله برمی‌آید و دیگر نیازی به یاری معلم نمی‌باشد.

به‌طور کلی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم، یکی از نکاتی که وجود داشت این بود که سازمان‌دهی محتوای درس خیلی خشک و مباحث کلیشه‌ای و دور از زندگی دانش‌آموز بودند. در کتاب جدیدالتألیف سعی شده است اولاً مفاهیم و مطالب موردنیاز دانش‌آموز در زندگی اجتماعی وارد درس‌ها شود و ثانیاً در سازمان‌دهی محتوا روش‌های مؤثرتری به کار بسته شده است. همچنین سعی شده است موضوعات تاریخی بیشتر در قالب داستان گنجانده شود. به‌عنوان مثال در کتاب موردنظر، خانواده‌ای به شیراز و همدان و کرمانشاه سفر می‌کنند و با تاریخ ایران باستان آشنا می‌شوند. وقتی موضوعات در قالب داستان مطرح می‌شود برای دانش‌آموزان جذابیت بیشتری دارد. علاوه بر این قسمت کاربرگ‌ها طوری طراحی شده تا فضایی برای پرورش مهارت‌ها و درونی سازی

ارزش‌ها به وجود بیاید، همچنین در جهت افزایش خلاقیت، مطالعه مستمر و تثبیت یادگیری و آمادگی برای ارزشیابی تأثیر بسزایی دارد.

مبانی نظری

ویلیام رومی یکی از صاحب‌نظران تعلیم و تربیت کتاب خود را بنام تکنیک‌های پژوهشی در آموزش علوم (را در سال ۱۳۳۱) ارائه کرد. روش او چنانکه خود او معتقد است، یک روش تحلیل کمی است؛ که به توصیف عینی و منظم محتوای آشکار مطالب درسی و آزمایشگاهی می‌پردازد. مراحل اصلی تحلیل محتوا عبارت‌اند از: تعیین هدف، نمونه‌گیری، رمزگذاری و مقوله‌بندی، طبقه‌بندی مقوله‌ها، ارزیابی عینی طبقه‌ها. درباره هدف روش تحلیل محتوای ویلیام رومی می‌توان گفت که هدف آن بررسی این موضوع است که آیا کتاب و یا محتوای موردنظر، دانش‌آموزان را به‌طور فعال با آموزش یادگیری درگیر می‌نماید؟ به‌عبارت‌دیگر هدف این است که بسنجیم آیا کتاب به شیوه فعالی ارائه و تدوین و تنظیم شده است یا خیر؟ درباره نمونه‌گیری نیز همانند سایر روش‌های دیگر پژوهش، اگر جامعه آماری وسیع باشد می‌توان دست به نمونه‌گیری زد و چنانچه جامعه آماری موردنظر وسعت چندانی نداشته باشد، می‌توان از تمام جامعه به‌عنوان نمونه استفاده کرد. در مرحله سوم محتوا کدگذاری و مقوله‌بندی می‌شود که ویلیام رومی برای تحلیل محتوای کتاب‌های درسی ابتدا محتوا را به سه قسمت متن کتاب درسی، تصاویر، سؤالات تقسیم می‌کند و سپس برای هر قسمت مقوله‌هایی را تعریف می‌کند.

«رومی» معتقد است که محتوای کتاب‌های درسی باید موضوعات را به شیوه‌ی اکتشافی مطرح نمایند. چنانچه محتوا به‌گونه‌ای ارائه شود که روحیه کشف را در فراگیر به وجود آورد تا او خود به دنبال پاسخ سؤالاتش باشد، نتایجی را که به دست می‌آورد، فعالیت او را برای یادگیری بیشتر تقویت می‌کند. وی چنین محتوایی را «فعال» می‌نامد و در مقابل محتوایی که صرفاً با ارائه دانش و اطلاعات، حقایق و مفاهیم را معرفی و سپس نتایج و اصول کلی را مطرح می‌سازد، «محتوای غیرفعال» معرفی می‌کند (حسن مرادی، ۱۳۹۶). «رومی» کتابی را دارای «محتوای فعال» و مناسب می‌داند که بین ۳۰ تا ۷۰ درصد آن به ارائه‌ی مطالب و موضوعات علمی، با رویکرد فعالیت فراگیر در قالب پرسشگری و

پژوهش، بپردازد. در غیر این صورت «محتوای غیرفعال» است. در محتوایی که کمتر از ۳۰ درصد اطلاعات و حقایق علمی ارائه شود، فراگیر از دانش مقدماتی و اولیه‌ی لازم برای درک و پاسخ‌دهی به سؤالات کتاب برخوردار نیست و چنانچه بیش از ۷۰ درصد مطالب کتاب به ارائه حقایق و دانش تازه بپردازد، صرفاً محتوا به انتقال و انباشت ذهن تأکید دارد و دیگر محتوای فعال نخواهد بود (حسن مرادی، ۱۳۹۶).

«رومی» در تحلیل محتوای یک کتاب درسی میزان درگیر کردن فراگیر با موضوع و متن درس (محتوای فعال در مقابل غیرفعال) را مورد بررسی و تحلیل قرار داده است. وی در این شیوه بر جمله‌های متن و پرسش‌های کتاب تأکید دارد و جمله‌ها را به دو نوع «درکی» و «لفظی» تفکیک می‌نماید (برونس جویس، ۱۳۷۰). مقصود از «جمله‌های لفظی» آن دسته از دانش و اطلاعاتی است که به صورت مستقیم و بی‌واسطه، معلوماتی را در اختیار فراگیر قرار می‌دهد. در مقابل «جمله‌های درکی» به آن دسته از جمله‌هایی گفته می‌شود که با درگیر و فعال کردن ذهن، فراگیر به یافته‌ها و دانسته‌های تازه دست پیدا می‌کند که خود در آن نقش پویایی داشته است. در این گونه جمله‌ها فراگیر به اهمیت و کاربرد دانسته‌های خود واقف است و دانسته‌های تازه‌اش را با مجموعه دانسته‌ها و تجارب قبلی‌اش در هم می‌آمیزد تا مجموعه‌ای یکپارچه (طرح مفهومی) برای او ایجاد شود. چنین شیوه‌ای موجب یادگیری باثبات خواهد شد.

روش تحقیق

همان گونه که از عنوان پژوهش پیداست، در تحلیل کتاب اجتماعی پایه چهارم از روش ویلیام رومی استفاده نموده‌ایم. ویلیام رومی یکی از صاحب‌نظران تعلیم و تربیت کتاب خود را به نام (تکنیک‌های پژوهشی در آموزش علوم)، در سال ۱۹۸۶ ارائه کرد. روش او چنانکه خود او معتقد است، یک روش تحلیل کمی است؛ که به توصیف عینی و منظم محتوای آشکار مطالب درسی و آزمایشگاهی می‌پردازد. تحلیل به‌طور کلی به معنای عمل بررسی یا بازبینی است، به معنای دقیق‌تر تحلیل شامل خرد کردن و یا تجزیه یک کل به اجزای تشکیل‌دهنده‌اش برای پیدا کردن یا شناختن ماهیت نیست، عمل و روابط اجزا است (پورظهیر به نقل از دال‌خال و همکاران، ۱۳۹۷). محتوا نیز چیزی است که قرار

است آموزش داده شود یا آنچه می‌خواهیم یاد گرفته شود. محتوا را می‌توان شامل کلیه مطالب، مفاهیم، اطلاعات مربوط به یک درس موردنظر دانست (میزابییگی به نقل از دال - خال و همکاران، ۱۳۹۷).

مراحل اصلی تحلیل محتوا عبارت‌اند از:

تعیین هدف، نمونه‌گیری، رمزگذاری و مقوله‌بندی طبقه‌بندی مقوله‌ها، ارزیابی عینی طبقه‌ها.

درباره هدف روش تحلیل محتوای ویلیام رومی می‌توان گفت که هدف آن بررسی این موضوع است که آیا کتاب و یا محتوای موردنظر، دانش‌آموزان را به‌طور فعال با آموزش و یادگیری درگیر می‌نماید؟ به عبارت دیگر، هدف این است که بسنجیم آیا کتاب به شیوه فعالی ارائه و تدوین و تنظیم شده است یا خیر؟ پژوهش حاضر تحت عنوان تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم بر اساس تکنیک ویلیام رومی، به تفکیک به مقوله‌های فعال و غیرفعال و خنثی در سه بخش متن، پرسش و اشکال پرداخته است تا از این طریق بتواند با تجزیه و تحلیل نتایج حاصل، شاخص ضریب یادگیری دانش‌آموزان را در سه بخش مذکور تعیین کند. منظور از محتوای فعال، سازمان دادن به محتوایی است که دانش‌آموزان را به درگیری با متن، تصاویر و سؤالات کتاب می‌کشد و آن‌ها را به فعالیت و اکتشاف و تفکر ترغیب می‌نماید (ابراهیمی به نقل از دال خال و همکاران، ۱۳۹۷).

محتوای غیرفعال نیز به محتوایی اطلاق می‌گردد که تأکید آن بیشتر بر حافظه پروری است و دانش‌آموزان نقش فعالی در جریان یادگیری از آن محتوا، ایفا نمی‌کنند (پورقربانی، به نقل از دال خال و همکاران، ۱۳۹۷). محتواهای خنثی نقش مهمی در ارزشیابی و تحلیل کمی کتب و متون درسی ایفا نمی‌کنند و بنابراین در ارزشیابی می‌توان از آن‌ها صرف نظر کرد.

درباره نمونه‌گیری نیز همانند سایر روش‌های دیگر پژوهش، اگر جامعه آماری وسیع باشد می‌توان دست به نمونه‌گیری زد و چنانچه جامعه آماری موردنظر وسعت چندانی نداشته باشد می‌توان از تمام جامعه به‌عنوان نمونه استفاده کرد. پژوهش حاضر به‌صورت تحلیلی (روش تحلیل محتوا) انجام شد که جامعه آماری این پژوهش، کتاب تعلیمات مطالعات

پایه چهارم است که مؤلفه‌های متن، پرسش و تصویرهای کتاب مورد تحلیل قرار گرفته است. در نتیجه، تحلیل مشتمل بر مقوله‌هایی است که برخی از آن‌ها به متن، پرسش‌ها و تصاویر فعال و برخی مقوله‌ها به متن، پرسش‌ها و تصاویر غیرفعال مربوط می‌شوند (ادیب، ۱۳۷۴).

در نمونه مورد مطالعه، پژوهش از نوع پژوهش‌های توصیفی است و روش آن تحلیل محتوا بر اساس الگوی ویلیام رومی است. بر اساس الگوی ویلیام رومی در این پژوهش، واحد تحلیل در بخش تحلیل متن، متن و واحد ثبت، جمله می‌باشد؛ در بخش تحلیل تصاویر نیز واحد تحلیل، تصویر است؛ در بخش فعالیت‌ها نیز واحد تحلیل، فعالیت‌های کتاب می‌باشد (کرمی، ۱۳۹۶، ۳۵-۳۳).

***در پژوهش حاضر کتاب مطالعات پایه چهارم با ۶ فصل و ۲۲ درس جامعه آماری تحقیق ما بوده است که ما در این تحقیق روش نمونه تصادفی را استفاده کرده‌ایم؛ یعنی ۲۵ صفحه از کتاب را به صورت تصادفی انتخاب کردیم، سپس در صفحه انتخابی تمام جملات را مطالعه نموده و هر یک را در یکی از مقوله‌های زیر قرار دادیم. این جملات شامل عناوین، شرح زیر تصاویر و پیشگفتار و یا مقدمه‌های فصول نمی‌شود.

به منظور تعیین ضریب درگیری ذهنی متن در الگوی ویلیام رومی، جملات کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان در قالب مقالات زیر مورد تحلیل قرار گرفتند:

(a) بیان حقیقت: بیان حقیقت عبارت است از بیان ساده مفروضات و یا مشاهداتی که به وسیله فرد دیگری غیر از دانش‌آموز انجام پذیرفته است.

(b) تعاریف: منظور جملات یا جمله‌ای است که برای توصیف و تشریح یک واژه یا اصطلاح آورده می‌شود.

مثال: به شن و ماسه و گل و لایی که رودها همراه خود می‌برند آبرفت می‌گوییم.

(c) سؤالاتی که در متن مطرح شده و جواب آن‌ها بلافاصله به وسیله مؤلف داده شده است.

(d) سؤالاتی که ایجاب می‌کند دانش‌آموز برای پاسخ به آن‌ها مفروضات داده شده را تجزیه و تحلیل نماید.

(e) از دانش‌آموز خواسته شده که نتایجی را که خود او به دست آورده بیان نماید.

(f) از دانش آموز خواسته شده که آزمایشی را انجام داده و نتایج حاصل از آن را تحلیل نماید و یا اینکه مسائل عنوان شده را حل کند.

مثال: (آزمایش ۴ را انجام دهید تا دریابید که چگونه با مواد حل نشدنی در آب می توان یک محلول ساخت).

(g) از دانش آموز خواسته شده است که تصاویر یا مراحل انجام یک آزمایش را مورد ملاحظه قرار دهد و به طور کلی جملاتی که در هیچکدام از مقوله های فوق نگنجد در این مقوله جای می گیرد.

(h) سؤالات مربوط به معانی بیان.

از مقوله های ده گانه فوق، مقوله های a و b و c جزء مقوله های غیرفعال به حساب می آیند و مقوله های e و f و d جزء مقوله های فعال قلمداد می گردند. دو مقوله آخر یعنی h و g از مقوله های خنثی هستند که نقش مهمی در ارزیابی کتاب ندارند و بنابراین می توان از آن ها در امر ارزشیابی و تحلیل، چشم پوشید و صرف نظر کرد. به منظور محاسبه ضریب درگیری دانش آموز با متن و یا به منظور سنجش سطح فعالیت فراگیر می توان مجموع مقوله های فعال را بر مجموع مقوله های غیرفعال تقسیم نمود (دال خال و محدث، ۱۳۹۷).

***برای تحلیل تصاویر در کتاب مطالعات چهارم، روش کار در این پژوهش روش تمام شمار بوده است، یعنی کل تصاویر کتاب درس به درس به عنوان نمونه آماری انتخاب شده است. و هر کدام از تصاویر را در یکی از مقوله های زیر جای دادیم.

در الگوی ویلیام رومی برای تعیین ضریب درگیری ذهنی تصاویر باید تصاویر کتاب، طبق مقولات زیر کدگذاری شوند:

a. تصویری که از آن فقط برای تشریح موضوع خاصی استفاده شده است.

b. تصویری که از دانش آموز می خواهد تا با استفاده از موضوعات داده شده فعالیت یا آزمایشی را انجام دهد.

c. تصویری که برای تشریح شیوه جمع آوری وسایل یک آزمایش آمده است.

d. تصویری که در هیچ کدام از مقوله های فوق نگنجد.

از مقوله‌های چهارگانه فوق، مقوله a، غیرفعال و b مقوله فعال قلمداد می‌شود و مقوله‌های c و d مقوله‌های خنثی هستند. برای محاسبه ضریب درگیری، در اینجا نیز مقوله فعال بخش بر مقوله غیرفعال می‌شود (دال‌خال و محدث، ۱۳۹۷).

شاخص درگیری فعالیت محور بودن کتاب: برای محاسبه شاخص درگیری در فعالیت محور بودن کتاب، تعداد کل فعالیت‌های کتاب، شمارش شده و بر تعداد کل صفحات کتاب، تقسیم می‌شود؛ که بر این اساس، ضریب درگیری در بخش فعالیت محور بودن کتاب مشخص خواهد شد (کرمی، ۱۳۹۶، ۳۵-۳۳). درنهایت بعد از اینکه ضریب درگیری (شاخص درگیری) دانش‌آموز با محتوا (متن، تصاویر و فعالیت‌ها) مشخص گردید، نوبت تفسیر نتایج فرا می‌رسد. ضریب درگیری دانش‌آموز با محتوا عددی است که نشان‌دهنده میزان فعال بودن محتوا است. دامنه این عدد به‌دست‌آمده ممکن است از صفر تا بی‌نهایت باشد، اما به نظر ویلیام رومی زمانی یک کتاب درسی، فعال است که ضریب درگیری (شاخص درگیری) آن بین $0/4$ تا $1/5$ باشد. ضریب درگیری کمتر $0/4$ بیانگر این است که کتاب فقط به ارائه اطلاعات علمی می‌پردازد و از فراگیران می‌خواهد تا در پی حفظ کردن مطالب علمی ارائه شده باشند. چنین کتابی در زمره کتاب‌های غیر پژوهشی به حساب می‌آید که در آن دانش‌آموز هیچ‌گونه نقش فعالی را در امر یادگیری به عهده ندارد و به او و ذهنش به‌عنوان یک سیستم بانکی نگریسته می‌شود که همیشه در پی حفظ و نگهداری و بایگانی مطالب است.

از طرف دیگر ضریب درگیری بزرگ‌تر از $1/5$ نمایانگر کتابی است که در مورد هر جمله، تصویر، یا سؤال آن، از دانش‌آموز می‌خواهد تا به‌نوعی تجزیه و تحلیل انجام دهد و به فعالیت بپردازد. از نظر ویلیام رومی این کتاب‌ها نیز به‌عنوان غیرفعال ارائه شده است؛ زیرا فعالیت زیادی می‌طلبد درحالی‌که به اطلاعات کافی و شرایط فراگیر توجه نمی‌شود. بنابراین به عقیده ویلیام رومی کتابی مناسب است و به‌صورت فعال ارائه شده است که شاخص درگیری دانش‌آموز با محتوای آن کتاب بزرگ‌تر از $0/4$ و کوچک‌تر از $1/5$ باشد؛ به‌عبارت‌دیگر هر کتاب که به‌صورت فعال ارائه می‌شود باید حداقل 30% و حداکثر 70% مطالب و موضوعات علمی را ارائه دهد. در غیر این صورت محتوای کتاب غیرفعال خواهد بود. (محرمی و دیگران، ۱۳۹۶).

اهداف تحقیق

هدف کلی از این تحقیق تجزیه و تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم مقطع ابتدایی بر اساس فرمول ویلیام رومی می باشد.

اهداف ویژه بدین صورت اند:

۱- تجزیه و تحلیل متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان بر اساس فرمول ویلیام رومی

۲- تجزیه و تحلیل تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان بر اساس فرمول ویلیام رومی

۳- تعیین فعالیت محور بودن یا نبودن کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان بر اساس فرمول ویلیام رومی

سوالات تحقیق

۱- تا چه میزان متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان، دانش آموزان را درگیر در یادگیری محتوا می کند؟

۲- تا چه میزان تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان، دانش آموزان را درگیر در یادگیری محتوا می کند؟

۳- آیا کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان، فعالیت محور است؟

یافته های تحقیق

۱- تا چه میزان متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان، دانش آموزان را درگیر در یادگیری محتوا می کند؟

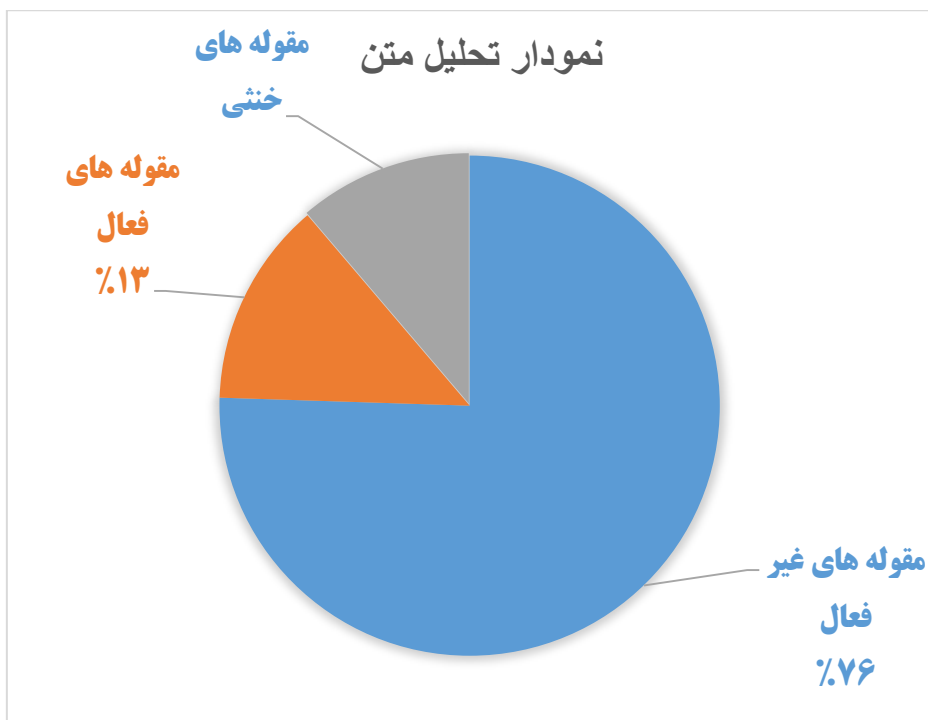
جدول شماره ۱: ضریب درگیری متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان

مقوله ها		غیرفعال			فعال		خنثی		
صفحه		A	B	c	d	e	f	g	H
۴	۱۰				۱				

						۱	۱	۸
	۴				۱	۱		۱۲
						۱	۲	۱۷
			۲				۱	۲۰
		۶					۳	۲۵
	۱			۱	۵	۲	۷	۲۸
						۱	۴	۳۵
	۱					۱	۶	۳۷
	۱					۲	۶	۳۹
			۱			۱	۳	۴۲
	۳				۱	۲	۳	۴۸
							۴	۵۵
	۱				۱		۵	۵۸
	۷						۵	۵۹
	۲				۱	۳	۸	۶۲
			۱			۲	۳	۶۶
						۴	۳	۶۸
		۱	۱		۱	۳	۳	۷۲
		۲		۲		۲	۲	۷۸
	۱			۱			۴	۸۰
				۱			۲	۸۲
				۱			۴	۸۶

				۷		۲	۹۱
	۱		۵		۱	۶	۹۳
	۲۲		۲۶		۱۴۸		جمع

$$\text{ضریب درگیری متن} = \frac{\text{مجموع مقولات فعال}}{\text{مجموع مقولات غیر فعال}} = \frac{26}{148} = 0.17$$

نمودار شماره ۱: درصد درگیری متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان

تحلیل نمودار شماره ۱ و جدول شماره ۱: طبق بررسی انجام شده از میان ۱۹۶ جمله‌ی مطالعه شده ۱۴۸ جمله (تقریباً ۷۶ درصد) در حوزه جملات غیرفعال و ۲۶ جمله (تقریباً ۱۳ درصد) مربوط به جملات فعال متن است. مابقی جملات یعنی ۲۲ جمله به عبارتی ۱۱ درصد جملات به جملات خنثی و بی‌اثر متن مربوط می‌شود و بر این اساس ضریب درگیری متن کتاب مطالعات چهارم بر مبنای تکنیک ویلیام رومی، طبق جدول

شماره ۱ برابر با ۰/۱۷ است؛ که نشان می‌دهد این کتاب در بخش متن فعال نیست و نمی‌تواند دانش‌آموزان را در جریان یادگیری درگیر کند.

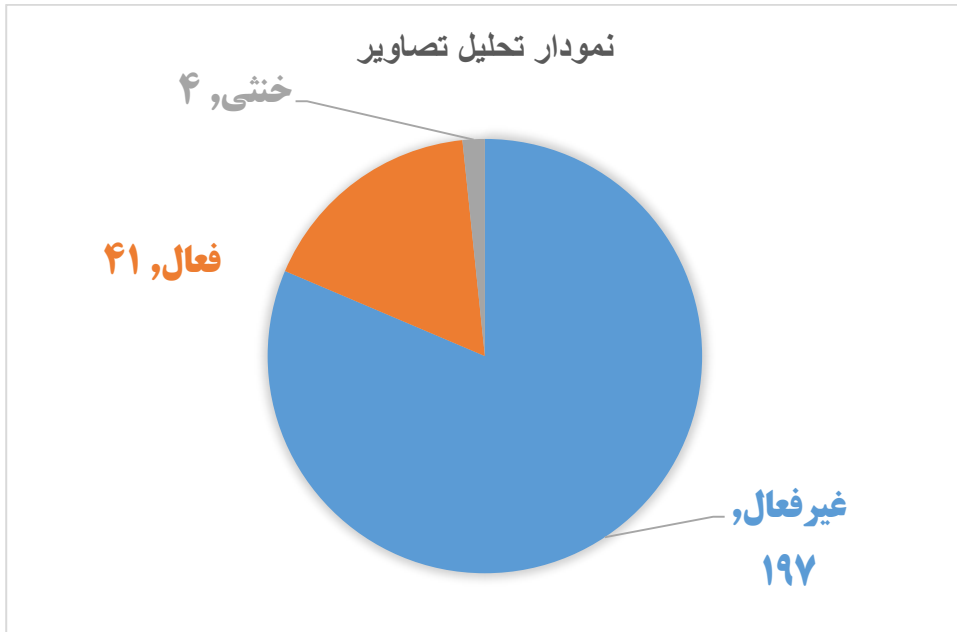
۲_ تا چه میزان تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان دانش‌آموزان را درگیر در یادگیری محتوا می‌کند؟

جدول شماره ۲: ضریب درگیری تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان

خنثی		فعال	غیرفعال	مقوله‌ها
D	c	b	A	درس‌ها
		۸	۲	درس ۱
		۲	۵	درس ۲
۱		۲	۱۲	درس ۳
		۶	۶	درس ۴
		۳	۷	درس ۵
			۹	درس ۶
۱			۸	درس ۷
			۱۰	درس ۸
		۱	۱۵	درس ۹
۱		۶	۹	درس ۱۰
			۱۰	درس ۱۱
			۸	درس ۱۲

			۴	درس ۱۳
۱			۱۰	درس ۱۴
		۱	۸	درس ۱۵
		۴	۹	درس ۱۶
		۸	۹	درس ۱۷
			۲۱	درس ۱۸
			۱۹	درس ۱۹
			۴	درس ۲۰
			۴	درس ۲۱
			۸	درس ۲۲
۴	.	۴۱	۱۹۷	جمع

$$\text{ضریب درگیری تصاویر} = \frac{\text{مجموع مقولات فعال}}{\text{مجموع مقولات غیر فعال}} = \frac{41}{197} = 0/20$$

نمودار شماره ۲: درصد درگیری تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان تحلیل نمودار فوق و جدول شماره ۲: برای بررسی ضریب درگیری تصاویر کتاب مطالعات پایه چهارم تمامی تصاویر، نقشه‌ها و نمودارها به عنوان نمونه موردنظر در تکنیک تحلیل محتوا به روش ویلیام رومی انتخاب شده است و تمام این اشکال از لحاظ قرار گرفتن در مقوله‌ها بررسی شده‌اند و تمام این اشکال را به سه نوع فعال و غیرفعال و خنثی طبقه‌بندی کرده‌ایم. و در پایان این بررسی از میان ۲۴۲ تصویر، ۱۹۷ تصویر (تقریباً ۸۱ درصد) به مقوله a یعنی تصاویر غیرفعال، ۴۱ تصویر (تقریباً ۱۷ درصد) به مقوله b یعنی تصاویر فعال و ۴ تصویر (تقریباً ۲ درصد) به مقوله d یعنی تصاویر خنثی مربوط می‌شود؛ و بر این اساس ضریب درگیری تصاویر که از تقسیم مجموع مقوله‌های فعال بر مجموع مقوله‌های غیرفعال به دست می‌آید عدد به دست آمده این پژوهش ۰/۲۰ شده است که طبق گفته‌ی فرای کتاب مطالعات پایه چهارم در بخش تصاویر نیز غیرفعال می‌باشد.

۳ _ آیا کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان، فعالیت محور است؟

جدول شماره ۳: ضریب درگیری فعالیت محور بودن کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان

فصل	درس	تعداد فعالیت‌های هر درس	تعداد فعالیت‌های هر فصل
۱	۱	۲	۱۰
	۲	۳	
	۳	۲	
	۴	۳	
۲	۵	۴	۸
	۶	۲	
	۷	۲	
۳	۸	۲	۷
	۹	۳	
	۱۰	۲	
۴	۱۱	۱	۵
	۱۲	۱	
	۱۳	۱	
	۱۴	۲	
۵	۱۵	۳	۱۱
	۱۶	۲	
	۱۷	۲	
	۱۸	۱	
	۱۹	۳	
۶	۲۰	۳	۶
	۲۱	۱	

	۲	۲۲	
۴۷	۴۷		مجموع

$$\text{ضریب درگیری فعالیت محور بودن} = \frac{\text{تعداد فعالیت}}{\text{کل صفحات کتاب}} = \frac{47}{99} = 0/47$$

برای بررسی شاخص درگیری فعالیت محور بودن کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی چهارم دبستان، تمام فعالیت‌های کتاب مذکور به عنوان نمونه انتخاب شد. در پایان این بررسی تعداد فعالیت‌های این کتاب ۴۷ و تعداد صفحات کتاب مذکور ۹۹ شد. بر این اساس ضریب درگیری فعالیت محور بودن کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان، بر مبنای نظریه‌ی ویلیام رومی عدد ۰/۴۷ به دست آمد. این شاخص تعیین می‌کند که تعداد فعالیت‌های کتاب با توجه به کل صفحات مناسب است یا خیر.

طبق محاسبات صورت گرفته ضریب درگیری فعالیت محور بودن کتاب مذکور ۰/۴۷ می‌باشد که این عدد بین ۰/۴ و ۱/۵ قرار دارد؛ که نشان می‌دهد کتاب مطالعات اجتماعی چهارم دبستان فعالیت محور است و تعداد فعالیت‌ها با توجه به تعداد صفحات کتاب، مناسب است؛ به عبارت دیگر می‌توان گفت این کتاب از نظر فعالیت‌ها در حد فعال می‌باشد.

نتیجه‌گیری

طبق نتایج به دست آمده، ضریب درگیری با متن کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی ۰/۱۷، ضریب درگیری با تصاویر ۰/۳۳، و ضریب درگیری با پرسش‌ها ۰/۴۷ است. ویلیام رومی ضریب درگیری بین ۰/۴ تا ۱/۵ را مطلوب می‌داند؛ بنابراین نتایج حاضر نشان می‌دهد، متن و تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی، هر دو غیرفعال می‌باشند و بنابراین این‌گونه به نظر می‌رسد که مؤلفان کتاب درسی در طراحی و تدوین آن فرآورده‌های مطالعات اجتماعی را به فرآیندهای آن ترجیح داده و پیوسته به تداوم روال

انفعالی دانش‌آموزان در یادگیری دامن زدند. تنها پرسش‌های این کتاب فعال می‌باشند به عبارت دیگر کتاب مطالعات اجتماعی چهارم فعالیت محور می‌باشد.

در متن کتاب مطالعات اجتماعی تعداد بیشتری از جملات مربوط به مقوله a بوده که مربوط به بیان حقیقت و بیان ساده مفروضات و مشاهداتی است که به وسیله فرد دیگری غیر از دانش‌آموز انجام پذیرفته می‌باشد؛ بنابراین تعداد مواردی که خود دانش‌آموز باید فعال باشد کم است و بیشتر کتاب حقایق یا مفاهیمی را بیان کرده که نیازی به فکر کردن دانش‌آموزان دارد به همین دلیل متن کتاب مطالعات غیرفعال بوده که باید در آن تجدیدنظر شود تا فعالیت دانش‌آموز بیشتر شود.

بیشتر تصاویر کتاب در مقاله a قرار گرفته که از آن فقط برای تشریح موضوع خاصی استفاده شده است و تصاویری که از دانش‌آموز بخواهد تا با استفاده از موضوعات داده شده فعالیت یا آزمایشی را انجام دهد و خود دانش‌آموز فعالیت داشته باشد کم است.

در نتیجه تصاویر کتاب هم غیرفعال هستند که باید در آن تجدیدنظری شود.

درصد کمی از محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم (تصاویر و متن)، نقش فعال دارد (۱۳/۲ درصد متن فعال، ۱۷ درصد تصاویر فعال) و دانش‌آموز را به فعالیت وامی‌دارد در حالی که درصد زیادی از محتوای کتاب مطالعات اجتماعی نقش غیرفعال دارد و دانش‌آموز را به فعالیت یا پژوهش تشویق نمی‌کند و جهت فهم بهتر مطالب و مفاهیم کتاب به کاررفته است (۷۶ درصد متن غیرفعال، ۸۱/۴ درصد تصویر فعال). ۱۱/۲۲ درصد متن خنثی و ۲ درصد تصویر خنثی در این کتاب به کاررفته است. کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم دبستان، فعالیت محور است و تعداد فعالیت‌ها با توجه به تعداد صفحات کتاب، مناسب و فراگیران را به فعالیت یا پژوهش تشویق می‌کند.

پیشنهادها

- پیشنهاد می‌شود که حقایق و مطالب زیادی که در متن درس ارائه شده است و در بیان آن‌ها از تکنیک انتقال مستقیم استفاده گردیده، کاسته شود و از تکنیک انتقال غیرمستقیم و کاهش حقایق و مفاهیم استفاده شود تا مقوله‌های غیرفعال کاهش یابد.

- محققان با استفاده از روش‌های گوناگون تحلیل، سعی در برطرف کردن مشکلات موجود نمایند تا در نهایت بتوانند متن، پرسش‌ها و تصاویری را برگزینند که در فعال کردن ذهن و فکر و نیز اعمال دانش‌آموزان مؤثر واقع شوند.
- پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های دیگری در این زمینه ارائه شود تا نقاط ضعف و قوت کتاب بیان و در صورت لزوم اصلاح شود.
- به مریبان پیشنهاد می‌شود برای انجام فعالیت‌ها، در پایان فصل به دانش‌آموزان زمان بیشتری بدهند و از مشارکت خانواده‌ها در این امر بهره‌جویند؛ زیرا ارتباط برنامه درسی با خانواده به دلیل علاقه دانش‌آموز به خانواده خود، آثار مثبتی به دنبال خواهد داشت.

منابع

- ادیب، یوسف. (۱۳۷۴). *تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی در پایه تحصیلی ۷۳_۷۴*. طرح تحقیقاتی آموزش و پرورش، سال هشتم، شماره ۳۱
- افتخاری، شیما. (۱۳۹۴). *تحلیل و ارزشیابی محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی*. www.elmnet.ir
- افضل، فاطمه. (۱۳۹۷). *تحلیل محتوای متن کتاب مطالعات چهارم دبستان با روش ویلیام رومی*. <https://civilica.com/doc/829983/>
- حسن مرادی، نرگس. (۱۳۹۶). *تحلیل محتوای کتب درسی*. چاپ اول. تهران: انتشارات آبیژ
- دال خال، فاطمه؛ محدث، مهدیه. (۱۳۹۷). *تحلیل محتوای کتاب مطالعات چهارم دبستان (۱۳۹۴)* بر اساس تکنیک ویلیام رومی. <https://civilica.com/doc/778818/>
- سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، (۱۳۸۳). *ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی (راهنمای تولید کتاب‌های آموزشی برای ناشران نویسندگان و معلمان مؤلف)*. دفتر انتشارات کمک آموزشی
- فلاحیان، ناهید (۱۳۹۱). *مطالعات اجتماعی ششم دبستان*. تهران: اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی
- کرمی، زهره. (۱۳۹۶). *تحلیل محتوا با الگوی ویلیام رومی*. رویکرد جهت دو بخش ضریب درگیری ذهنی کتاب‌های درسی توسط معلمان. فصلنامه‌ی توسعه‌ی حرفه‌ای معلم. شماره ۲

- محرمی، مجید، شهرکی، جواد، پورمقدم، وحید، (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی سوم مقطع ابتدایی بر اساس فرمول ویلیام رومی. <https://civilica.com/doc/702182/>
- ناصری، محمدمهدی. (۱۳۹۰). تغییر برای زندگی بهتر. ویژه‌نامه آموزشی درس علوم اجتماعی. شماره هفت. دوره ۱۶